

Олена ГОРБАТЕНКО,

*вчитель-методист, вчитель зарубіжної літератури
Носівського ліцею №1 Чернігівської області*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ **Із досвіду роботи навчання зарубіжної літератури в** **екстремальних умовах із найменшими** **освітніми втратами**

*А треба жити, треба якось жити.
Це зветься досвід, витримка і гарт...*

Ліна Костенко

Війна змусила шукати нові шляхи в педагогічній практиці, бути більш гнучкими, раціонально розподіляти зміст та добирати форми... В екстремальних умовах усі відчували, наскільки ми вразливі, а особливо діти. Сьогодні кожен з нас набуває досвід роботи в кризовій ситуації.

Як організувати процес навчання в нинішніх умовах? Як надолужувати неминучі втрати в інтелектуальному, емоційному, соціальному розвитку учнів? Які методичні засоби найбільш адаптовані до нестандартних умов? І ще багато запитань постає перед педагогами.

Окрім того, сучасне покоління школярів дивує нас темпами поглинання інформації, її кількістю і різноманітністю. Покоління Альфа (за визначенням Марка Маккріндла) або, як їх часто називають «смартфонні діти», занурені в нестримні потоки медіа, де, на їхню думку, вони можуть вразити, відчути глибоке емоційне задоволення, нарешті, утвердитися через блоги або й підприємницьку діяльність. Проте відсутність важливих життєвих навичок (серед них – комунікативних, навичок вираження почуттів і керування ними, критичного мислення тощо), поверховість знань не дають очікуваного рівня пізнання й розвитку. Тож необхідна освіта – **грунтовна**, науково спрямована на всебічний розвиток особистості. Тут на нас, педагогів, чекає ще одне складне випробування: як емоційний інтелект підлітків, їхню підприємливість і ініціативність спрямувати на глибоке наукове пізнання, засвоєння складної теорії, яка потребує зосередження, наполегливості, когнітивного мислення.

Ще один фактор, який спонукає нас активно діяти, – це результати досліджень, зокрема PISA. Результати 2022 року будуть попереду, проте українськими відповідними інституціями уже досліджені освітні втрати внаслідок дистанційного навчання – форми, обраної спочатку через епідемію ковіду, яка продовжилась у часі вже через російську агресію. А до того ми були поінформовані про висновки міжнародного дослідження 2018 року.

Учителі літератури звернули увагу на висновки щодо недостатньо сформованих навичок читання та його видів, розвитку критичного мислення та здатності до

креативного самовираження підлітків. Також у дослідженні було зроблено акцент на необхідності розвитку естетичних почуттів, на вмінні передавати емоції засобами мистецтва (письмово, візуально, образно).

А ще варто згадати світову тенденцію – «кризу читання», яка не обійшла й Україну з уже зазначених причин.

Саме уроки літератури моделюють можливу поведінку в соціумі, формують естетичний смак, передбачають розв'язання проблем, особливо гострих в сучасних умовах війни, коли діти України стають свідками того, як ворог руйнує, здавалось, вічні принципи гуманізму, добра, любові, як щодня правду підмінюють підступною ворожою пропагандою, фальсифікацією, маніпуляціями тощо.

Які ж найбільш мудрі й досконалі курикулуми, українські чи запозичені, сьогодні допоможуть учителю й учню?

Переконана, саме *діяльнісний підхід* активізує мотивацію до навчання, допоможе дітям відчувати причетність до важливих процесів, виявити лідерство чи хоча б зробити спробу прийняття важливих об'єктивних рішень. Це особливо важливо в умовах дистанційного (а часто й асинхронного) навчання.

Велика відповідальність учителя полягає в тому, як він організує процес пізнання. Чи стане урок в таких умовах маленьким відкриттям для дитини? Чи надасть йому впевненості та зміцнить прагнення відчувати, мислити, творити – діяти задля особистісного розвитку попри стреси й непередбачувані обставини?

Тому кожному з нас довелося на власний розсуд «конструювати» нескінченний обсяг навчального матеріалу, шукати серед традиційних і революційних інструментів саме ті, які б скоротили шлях до учня, допомогли тримати постійний зворотний зв'язок. Поступово укладались правила дій.

Правило 1. Не панікувати, зосередитися на учневі, відчувати його потреби й настрої – ось перший висновок. В умовах кризи все набуло конкретики: якщо це була фронтальна бесіда, то намагалася її вести з класом із «лазерною точністю...», приводячи аудиторію саме туди, куди хотів» (Дж.Сміт). Виявилось, що й за межами екрану в Zoom чи Google Meet учні можуть бути уважними слухачами!

Правило 2. Дистанційна форма навчання вимагає максимальної візуалізації уроків. І хоча в мережах була змога запозичити готовий матеріал – відеоуроки моїх поважних колег (на платформах Ютуб чи ВШО тощо), утвердилася в необхідності налагоджувати власний контакт з моїми учнями, адже саме мені відомо про потреби кожного з них. Конструювання експрес-уроків робила в РР. Це були швидше коментарі до тем 2-х/3-х уроків, орієнтири для учнів, налаштування й поради щодо роботи з текстом. Такий відеоурок записувала, спираючись на презентацію, яку наповнювала тезами, таблицями, інтелект-картами, зразками відповідей до запитань, творчих робіт (учні повинні вчитися на зразках!), ілюстраціями, використовуючи, зазвичай, власні ідеї та досвід колег. Після перегляду 12-15-ти хвилинного уроку учні працювали самостійно, за потреби переглядали урок, виконуючи завдання. Дистанційне навчання дало учням певну свободу вибору, адже діти часто самі організовували свій час і простір, могли більш раціонально розподілити зусилля щодо предметів, приділити увагу творчості тощо.

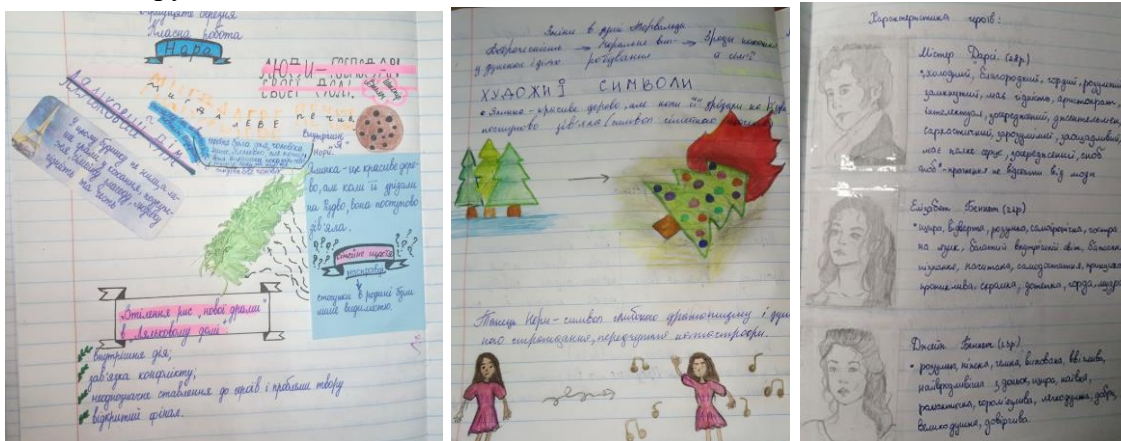
Задля забезпечення цього процесу протягом останніх років підготувала лекції-бесіди з учнями 5-11 класів, які записувала без дублів, часто експромтом, бо бракувало часу... Теми обирала за потреби: коли були технічні проблеми і багато дітей були відсутні на онлайн-уроках, коли було складно аналізувати твір через недостатню підготовку учнів, коли потрібно було повторити матеріал чи ліквідувати прогалини знань.

Звісно, ця робота вимагає багато технічної роботи, але учні позитивно сприйняли такий вид дидактичної лекції. Результати роботи побачила, коли отримала зошити на перевірку. Діти мене почули! Відгук був у їхніх роботах. Деякі з них були надзвичайно

креативними, адже до поданих зразків я давала рекомендації, запрошувала до інтерпретації чи доповнення побаченого й почутого.

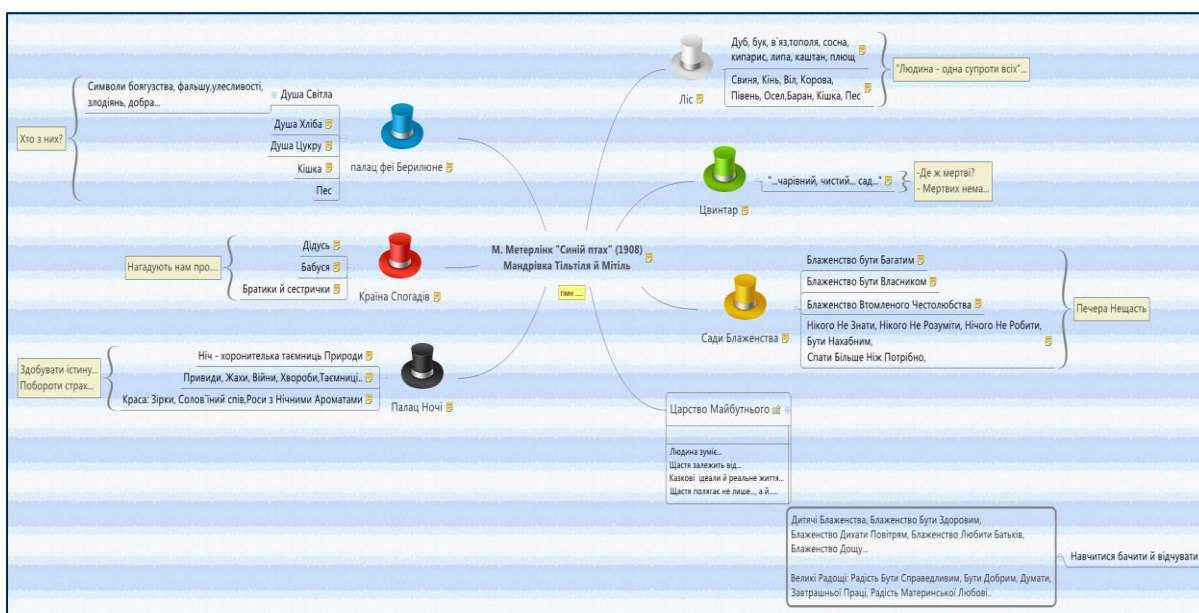
Зошити під час дистанційного навчання – це окрема цікава тема. Завжди даю учням творчу свободу: у зошиті можна робити замальовки, кольорові схеми, «кишеньки» з цитатами, які вразили, і навіть писати ... на берегах сторінки! (Звісно, ми пам'ятаємо про вимоги до ведення зошита, і є багато видів робіт, які дають змогу поставити відповідну оцінку за зошит).

Помітила, що під час дистанційного навчання інтерес до такої творчості в зошитах виявили й учні старших класів. Вони приємно дивували своїми конспектами-узагальненнями за моїми лекціями й підручником, створювали «портретні галереї» героїв творів, власні інтелект-карти за зразком, малювали символи до інтерпретації змісту, думок, ідей твору..

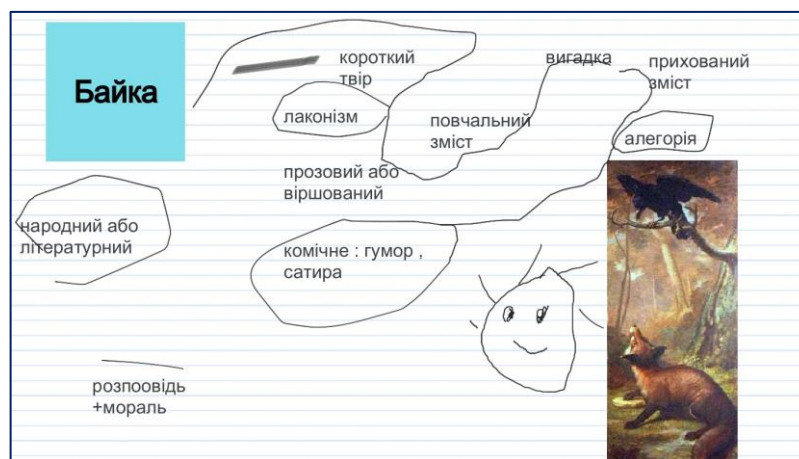

Надіслані фотозвіти здобувачів освіти були розміщені на своєрідних виставках у стрічці новин в Classroom, а на онлайн-уроках автори, презентуючи роботи, ділилися ідеями, із допомогою вчителя прокладаючи «маршрут крізь хащі змісту» (Дж. Сміт). І хоча не всі учні долучалися до глибокої розумової праці, були активними й творчими, але під час уроку відчувалися поживлення аудиторії й зацікавленість багатьох учнів.

Інтелект-карти як різновид інфографіки уподобала давно, бо це дієвий засіб візуалізації змісту навчального матеріалу, установлення причиново-наслідкових зв'язків, активізації аналітичної діяльності для підвищення ефективності уроку.

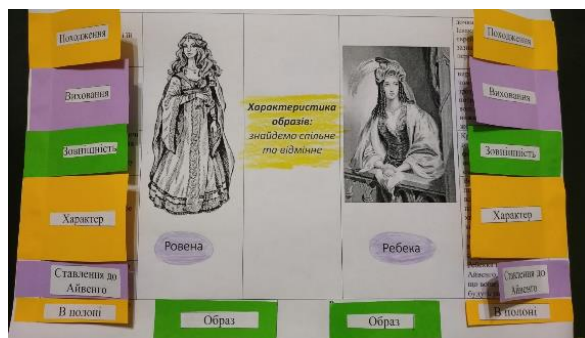

Тому вже в 5-6 класах разом з учнями на віртуальній дошці Jamboard під час уроку малюємо кольорові схеми – узагальнюємо вивчене, систематизуємо, повторюємо. На схемі демонструю дібрані ілюстрації, фото, розташовуючи їх у логічній послідовності та взаємозв'язках. Пропоную надиктувати мені ключові слова (наприклад, ознаки казки чи байки, характеристики персонажа) або разом складаємо план розділу чи сенкан, схематично зображуємо взаємини героя з оточенням. У ході роботи діти радять, який краще обрати колір (асоціативно прив'язуючи до нього поняття чи героя). Це допомагає емоційно вразити, пробудити інтерес до процесу навчання, трансформуючи зовнішню мотивацію (сформовану вчителем) у внутрішню (бажання учитися, досягти нове, здобувати нові знання). Інколи в кінці уроку оголошую, що дошка буде для учнів відкрита і вони можуть за бажанням створити власну схему, відкривши новий фрейм, продемонструвати в такий спосіб свою версію візуалізації навчального матеріалу. Кількість можливих вікон обмежена, але, зазвичай, вистачає. На наступному уроці ми переглядаємо і аналізуємо «новаторські підходи» учнів. Інколи діти можуть трохи й побешкетувати – малюють щось на дошці (сердечка чи смайлики), але це не впливає негативно на нашу роботу. Та й учитель пояснює мету, завдання й правила користування дошкою. А трішки гумору не завадить.

Загалом, під час роботи в нинішніх умовах варто згадати слова Карла Юнга:

«Навчальний план є необхідністю, але тепло – життєво важливий елемент для зростаючої рослини та для душі дитини»... (<https://uk.chicadventureit.com/95-carl-jung-quotes>). **"Серце, що розуміє, - це все, що є вчителем, і його не можна вважати досить високо.** Один повертається з вдячністю до блискучих учителів, але з вдячністю до тих, хто торкнувся нашого людського почуття. Навчальна програма – це стільки необхідна сировина, але тепло – життєво важливий елемент для рослини, що росте, і для душі дитини".

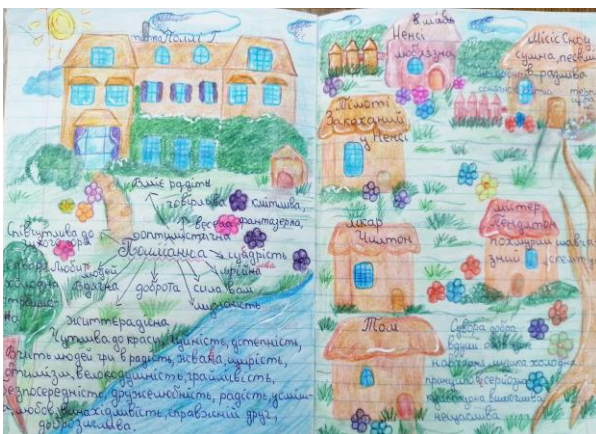
Перші спроби бувають різними. Не всі можуть конструювати, виокремлювати ключові поняття, оформити таблицю чи схему, але ж у цьому й полягає процес навчання. Допомагають і проєктні роботи в групах, наприклад, яскраві, емоційно наповнені лепбуки, панбуки. І ось уже на аркуші звивистими лініями переплелися (увага!) ... сюжетні лінії! На моє запитання «А що то за переплетені вервечки?» діти, які презентували свою роботу, гордо відповіли, що роман «Полліанна» має розгалужений сюжет, і в ньому декілька сюжетних ліній!

Розуміємо, наскільки сьогодні важливе живе спілкування дітей. Майже мовчки вчитель спостерігає за жвавою командною роботою груп, а потім разом із дітьми переживає «ситуацію успіху» під час її презентації.

Така робота – складна, копітка, а щоб взаємодія дітей вдалася, вчителю потрібно попередньо підготуватися (роздрукувати допоміжні матеріали, підготувати завдання, папір тощо). Але ця робота є хорошою діагностикою і мотивацією як для вчителя, так і для учнів. У грі діти почуваються вільно, вони завзяті, сміливі, допитливі.

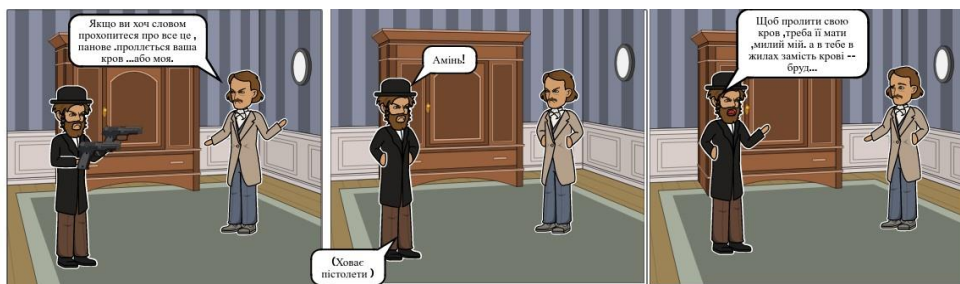

А чого варте зображення міста Полліанни в зошитах п'ятикласників! Навіть акцентую увагу на тому, що таке місто обов'язково вийде за береги зошита, як вийшла далеко у світ за межі цього містечка придумана Елеонор Портер «гра в радість»... Симпатичні й кумедні будиночки, біля них садочки, вулички й паркани, квіти – це завжди красиве в уяві дітей місто наповнене затишком, миром і радістю. Адже велике серце маленької дівчинки розтопило холодні душі його мешканців. Так важливо сьогодні саме про це говорити з дітьми.

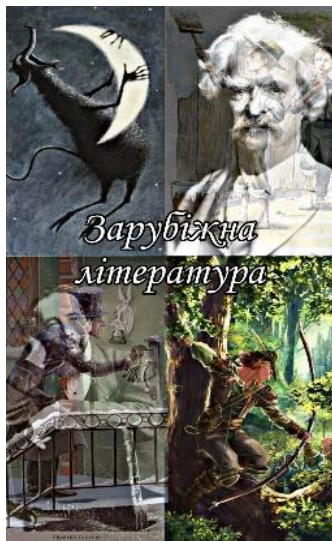

XXI століття – епоха швидких змін у всіх сферах людської діяльності. Чергові новації вимагають постійної роботи вчителя над собою, над удосконаленням своєї професійної майстерності. Педагог опанує новітні технології навчання, вибирає освітні стратегії, аби активізувати процес навчання дітей. В екстремальних умовах виникає необхідність швидше опанувати цифрову грамотність, постійно відкривати щось нове,

адже учні, наше Альфа-покоління, сприймають ці зміни як щось звичне, буденне (вони вже стільки ресурсів освоїли). Тому навчальну гру на онлайн-платформах LearningApps, Wordwall, створення коміксів, постерів, відео до творів на платформах StoryboardThat чи Canva діти сприймають більш зацікавлено, із ентузіазмом. Учителеві варто тільки показати приклад – і ось уже чудові учнівські презентації, постери, колажі, трейлери до фільмів чи книг, кросворди й ігри переглядаємо з цікавістю на уроках.

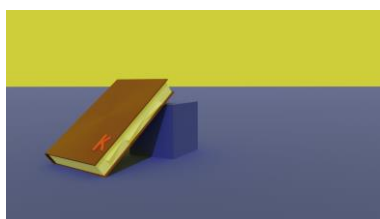
Create your own at Storyboard That

Завдання вчителя – продумати завдання, окреслити вимоги й критерії, чітко сформулювати мету, основою якої було б маленьке наукове відкриття, розвиток певних вищезазначених компетенцій. Зазвичай, таку роботу учні виконують за вибором, заздалегідь узгодивши терміни, щоб не обтяжувати себе, а, навпаки, творити із задоволенням.

Дуже важливо знайти час для презентації таких робіт. Уроки-демонстрації учнівської творчості необхідні! Доречно це робити наприкінці вивчення теми або, поєднавши споріднені теми уроків літератури й мистецтва. Учні вельми щирі, виявляють увагу до роботи, досить критично коментують, формулюють змістовні запитання, які можуть спонукати до дискусії. Цікаво спостерігати за старшокласниками, які в процесі жвавого обговорення і не підозрюють, що в цей момент формують свою комунікативну компетентність.

Інструментів організації навчального процесу безліч, але важливо, щоб вони були дієвими, а наші здобувачі знань у процесі активного навчання зрозуміли власну відповідальність за результат. Велика втіха для вчителя – дивуватися прояву природних обдарувань, радіти креативним ідеям учнів, адже творчі проекти часто є філософсько-естетичним доповненням характеристик літературних образів, продовженням наших мистецьких бесід, дискусій. Образне мислення, творча уява просто вражають. Рисунки, замальовки, акварелі, ліплення, конструювання (із підручних засобів або 3D моделювання й рендеринг на Blender). Або наслідування Ван Гога, Клімта, Уорхола...

Сучасні діти швидко вчаться, опановують нові технології, і ось уже на уроці бачиш упевнених самостійних юнаків і дівчат, які діляться своїми секретами, використовуючи свій шанс на успіх, переживають хвилини задоволення й гордості від власних досягнень. І нехай за вікном класу – жорстокий світ, ми в цю мить об'єднані радістю творчості, робимо кожен свої маленькі кроки вперед, адже і вчитель теж учиться в дітей.

А найкращий зворотній зв'язок – це коли перевіряєш учнівські твори і ніби чуєш думки дитини, розумієш, яких зусиль докладено, щоб висловити сокровенне чи наболіле, філософські міркування чи іронічно-скептичні висновки щодо прочитаного й почутого на уроках. І хоч написано ще далеке від досконалості за змістом чи стилем, і мусиш ставити червоні позначки на берегах, щоб вивести оцінку, – за рядками твору перш за все бачиш особистість, людину, яка шукає, сумнівається, мислить, творить...

Есе «Війна за свій шлях» з минулорічного конкурсу виявилось важким випробуванням для мене і моєї учениці – одинадцятикласниці. Ми не уявляли, яким складним буде процес... Ні, не творчості. Це був монолог-сповідь, монолог-відчай, монолог-віра. 16-річна дівчинка зуміла передати почуття, які охопили всіх нас. Вона дивувала мене своєю мудрістю, дорослим поглядом, щирістю. Це наші дорослі діти, чия юність затьмарила війна...

«Тож ідемо, торуємо наш шлях. Із щемом у серці, з болем в очах. Ідемо, бо янголами дивляться на нас з небес наші хлопці, захисники, герої... Серед них – наш навіки 19-літній Назар Утва і тисячі таких, як він.

Ідемо як воїни світла й добра, бо захищаємо те, що любимо, чому радіємо й про що мріємо. Співаємо пісню про калину, яку обов'язково підіймемо, милуємося прабабусиною вишиванкою, плачемо разом з песиком Кримом... Бо наш світ зітканий із чорних і червоних кольорів: де є журба – там обов'язково буде і любов.

Знову повітряна тривога...

Укотре усвідомлюю свій вибір – це шлях, на якому рушійною силою є людська міць», – написала Софія.

Як неможливо двічі ввійти в одну річку, так само неможливо повторити урок (навіть дуже вдалий) в іншому класі. Раптом розумієш, що вчорашній план уроку безнадійно застарів... І знову шукаєш, міркуєш...

Наступний урок у 5 класі. «Нушенята» уважно дивляться на намальованого вчителькою Лускунчика. Щось не так. Перечитують текст електронного підручника на екрані. Знайшли! Не такий герой у Гофмана! Намалювали кожен свого. Але вони теж усі різні. Чому? Сперечаються, доводять, змагаються..

Їх чекають попереду тисячі «Чому?». І, як завжди, Література надихатиме, спонукатиме, вражатиме, а ми будемо читати, шукати, помилятися, сперечатися, бо «наше майбутнє залежить від читання» (Ніл Гейман).

Література:

1. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник. К.: Вища школа, 2007. 415 с.
2. Джим Сміт «Довідник «лінивого» вчителя». Харків: Видавнича група «Основа», 2021. 272 с.
3. Матюшкіна Т.П. Формування предметних компетентностей на уроках літератури. Збірник статей. Чернівці, 2021.
4. Розвиток медіакомпетентності учнів на уроках зарубіжної літератури (Науково-методичний посібник). Миколаїв, 2021.